

Content Analysis of Persian Language and Writing Textbooks in Elementary School from the Perspective of Attention to the Six Educational Domains

Marzban Adibmanesh¹, MohammadReza Pashaei²

¹ Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran
(Corresponding author). Marzbaneadi@cfu.ir

² Department of Persian Language and Literature, Farhangian University, Tehran, Iran.
pashaei.reza@yahoo.com

Abstract

The objective of this study is to analyze the content of Persian language and writing textbooks for elementary school in terms of attention to the six educational domains. The research method is descriptive, using content analysis based on Shannon entropy. The study population included Persian and writing textbooks for elementary school during the 2024-2025 academic year. Data were analyzed and described using the analytical approach. Results show that among the six grades of Persian textbooks, the highest attention to the dimensions and components of the six educational domains outlined in the Fundamental Transformation Document of Education was observed in the fifth-grade Persian textbook (19.40%), while the second-grade textbook showed the least attention (11.85%). Regarding the dimensions of the textbooks, the faith-based, devotional, and moral domain received the most attention (29.18%), followed by the physical-biological domain (22.35%), with the economic and vocational domain receiving the least (8.50%). For the writing textbooks, the sixth-grade writing textbook received the most attention to the six educational domains (18.80%), while the second-grade writing textbook received the least (15.50%). Among these, the faith-based and devotional domain was emphasized most (28.80%), while the economic and vocational domain received the least attention (11.37%). Overall, both textbook types showed the greatest focus on the faith-based and devotional domain, and the least on the economic and vocational domain.

Keywords: Elementary education, Educational domains, Persian textbooks, Writing textbooks, Education.

Received: 2024/10/21 ; Revised: 2024/10/30 ; Accepted: 2024/11/22 ; Published online: 2024/12/23

Cite this article: Adibmanesh, M. & Pashaei, M.R. (2024). Content Analysis of Persian Language and Writing Textbooks in Elementary School from the Perspective of Attention to the Six Educational Domains. *Research Quarterly of Islamic Education and Training*, 5(4), p. 25-44. <https://doi.org/10.22034/RIET.2024.17221.1282>

Publisher: Farhangian University © the authors <http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir/> **Article type:** Research Article

تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره ابتدایی از منظر توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی

مرزبان ادیب‌منش^۱، محمدرضا پاشایی^۲

^۱ گروه علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Marzbaneadi@cfu.ir
^۲ گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. pashaei.reza@yahoo.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بررسی محتوای کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره ابتدایی از منظر توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی است. روش پژوهش توصیفی از نوع تحلیل محتوا بود. جامعه پژوهش شامل کتب «فارسی» و «نگارش» دوره ابتدایی در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بودند. داده‌های پژوهش با استفاده از شیوه تحلیلی آنتروپی شانون، تحلیل و توصیف شدند. نتایج حاکی از آن است که از بین کتاب‌های درسی فارسی شش پایه، بیشترین توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب فارسی سال پنجم با ۱۹/۴۰ درصد و کمترین توجه در کتاب فارسی سال دوم با ۱۱/۸۵ درصد می‌باشد. همچنین در کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی، بیشترین توجه به بُعد اعتقادی، عبادی و اخلاقی با ۲۹/۱۸ درصد و زیستی- بدنی با ۲۲/۳۵، و کمترین توجه به بُعد اقتصادی و حرفه‌ای با ۸/۵۰ درصد بوده است. از بین کتاب‌های درسی نگارش شش پایه، بیشترین توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب «نگارش» سال ششم با ۱۸/۸۰ درصد و کمترین توجه در کتاب «نگارش» سال دوم با ۱۵/۵۰ درصد می‌باشد. در کتاب‌های درسی نگارش دوره ابتدایی، بیشترین توجه به بُعد اعتقادی و عبادی با ۲۸/۸۰ درصد و کمترین توجه به بُعد اقتصادی و حرفه‌ای با ۱۱/۳۷ درصد بوده است. در مجموع در هر دو کتاب مورد مطالعه، بیشترین توجه به ساحت اعتقادی و عبادی، و کمترین توجه به ساحت اقتصادی و حرفه‌ای بوده است.

کلیدواژه‌ها: مقطع ابتدایی، ساحت‌های تربیتی، کتاب فارسی، کتاب نگارش، تربیت.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۳۰؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۸/۰۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۲؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۳/۱۰/۰۳
استناد به این مقاله: ادیب‌منش، مرزبان، پاشایی، محمدرضا (۱۴۰۳). تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی و نگارش دوره ابتدایی از منظر توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی. پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، ۵(۴)، ص ۲۵-۴۴.

<https://doi.org/10.22034/RIET.2024.17221.1282>

۱. مقدمه

عرصه تعلیم و تربیت از مهم‌ترین زیرساخت‌های تعالی همه‌جانبه کشور و ابزار جدی برای ارتقای سرمایه انسانی شایسته کشور در عرصه‌های مختلف است. تعلیم و تربیت دارای کارکردهای مختلفی از جمله علمی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی است. از این‌رو موضوعی مهم و ابزاری مؤثر و کارآمد برای توسعه علمی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شناخته می‌شود. نظام آموزش و پرورش کشور به‌رغم فعالیت‌های اصلاحی و تلاشی که برای بهبود اجزاء و عناصر آن در طول سه دهه بعد از انقلاب اسلامی در آن انجام داده است، به دلیل عدم ابتناء بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی، نتوانسته است کارکرد مورد انتظار را داشته باشد، به‌گونه‌ای که بتواند تربیت‌یافتگانی در تراز جمهوری اسلامی پرورش دهد که از شایستگی‌ها و توانمندی‌های اعتقادی، عاطفی و رفتاری و هماهنگ با نیازهای جامعه برخوردار باشند (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰)، بنابراین، تحول در نظام آموزش و پرورش کنونی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. تاکنون سیاست‌ها و راهبردهای مختلفی برای تحول در این نظام به کار گرفته شده که چندان موفقیت‌آمیز نبوده است. از آنجا که نظام آموزش و پرورش موجود، قدیمی، وارداتی، تقلیدی و غربی بوده و خروجی آن فارغ‌التحصیلان دارای ویژگی‌های شخصیتی مورد انتظار نمی‌باشد، تحول زیربنایی در آموزش و پرورش بر فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی و برای نیل به اهدافی از جمله ایجاد باور عمیق به اسلام و اندیشه‌ها و ارزش‌های والا و در نهایت دستیابی به چشم‌انداز ۱۴۰۴ طراحی شده است (آذری، ۱۳۹۵). تحقق این هدف‌ها نیازمند ترسیم نقشه راهی است که در آن نحوه طی مسیر، منابع و امکانات لازم، تقسیم کار در سطح ملی و الزامات در این مسیر به‌صورت شفاف و دقیق مشخص شده باشد. در تهیه سند ملی تحول بنیادین آموزش و پرورش کوشش شده تا با الهام‌گیری از اسناد بالادستی و بهره‌گیری از ارزش‌های بنیادین آنها و توجه به اهداف راهبردی نظام جمهوری اسلامی ایران، چشم‌انداز و اهداف تعلیم و تربیت در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی تبیین شود.

به‌هرحال، تحقق اهداف و راهکارهای سند تحول، شش زیرنظام با ۴۵۸ برنامه تدوین شد که خود دارای مشکلات متعددی از جمله عدم پویایی است؛ در نتیجه اهداف اسناد بالادستی تعلیم و تربیت ایران همچنان در اسناد باقیمانده و به شکل کامل اجرا نشده است. وجود نهاد بالادستی متعدد در زمینه تعلیم و تربیت مانند شورای عالی آموزش و پرورش و شورای عالی انقلاب فرهنگی و تعدد اسناد صادره از این نهادها مانند، سند تحول بنیادین، مبانی نظری سند تحول بنیادین، زیر نظام‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی، اهداف دوره‌های تحصیلی، برنامه درسی ملی و... بدون در نظر گرفتن ارتباط منطقی مناسب، موجبات عدم اجرای کامل سند تحول را فراهم کرده است (رامشت و همکاران، ۱۴۰۱). از جمله

کانون‌های تأثیرگذار برای اجرایی کردن سند تحول بنیادین، برنامه‌های درسی است. برنامه‌های درسی یکی از مهم‌ترین عناصر و آینه تمام‌نمای موفقیت و شکست و حتی در بیشتر موارد جهت‌دهنده نظام آموزشی است و محمل مناسبی برای ارائه دانش، تغییر نگرش و آموزش مهارت‌هایی به دانش‌آموزان، بزرگسالان و تصمیم‌گیرندگان اولیه خواهند بود. محصول برنامه درسی کتاب درسی است. بررسی وضعیت موجود کتاب‌های درسی از این جهت مهم است که تصویر دقیقی از کم و کیف توجه به این مضامین نشان می‌دهد و در حکم بررسی وضعیت موجود، بینش‌های لازم را برای برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران، طراحی برنامه‌های درسی جهت تدوین برنامه‌ها و پوشش دادن حیطه‌ها و برنامه‌های درسی پنهان و مغفول فراهم می‌آورد (مهرمحمدی، ۱۳۹۹). در نظام‌های متمرکز اغلب فعالیت‌های آموزشی و پرورشی مدارس در چارچوب کتاب درسی و محتوای آن انجام می‌گیرد (سبحانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۴). از این‌رو محتوای دروس در بردارنده مجموعه‌هایی از دانش‌ها (حقایق، تبیین‌ها، اصول، تعاریف) مهارت‌ها، فرایندها (خواندن، نوشتن، حساب کردن، تفکر منطقی، تصمیم‌گیری، ایجاد ارتباط) و ارزش‌ها (خوب و بد، صحیح و غلط، زشت و زیبا) است که دانش‌آموز در ضمن آموزش یا در فرایند یاددهی-یادگیری، با آن در تعامل قرار می‌گیرد (نوریان، ۱۳۹۹).

به دنبال تدوین سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تحول در کتاب‌های درسی آغاز شد و سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش، تدوین کتاب‌های درسی جدید در دوره ابتدایی را براساس مفاد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰) آغاز نمود. بررسی اثر تحول در برخی موضوعات به‌ویژه در حیطه آموزشی به صرف زمان بسیار نیاز دارد و لازم است قانون یا مصوبه مربوط به تغییرات آموزشی، نواقص و محاسن خود را با گذشت زمان به‌درستی نشان دهد. با توجه به نو بودن موضوع سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، هنوز فعالیت یا پژوهش تخصصی گسترده‌ای که تمام جوانب این تغییرات را بررسی کرده باشد، انجام نشده است. در ادامه به ساخت‌های شش‌گانه مطرح در مبانی نظری فلسفه رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران اشاره می‌شود.

ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی که بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است، ناظر به رشد و تقویت مرتبه قابل‌قبولی از جنبه دینی و اخلاقی حیات طیبه در وجود متریبان و شامل همه تدابیر و اقداماتی که جهت پرورش ایمان و التزام آگاهانه و اختیاری متریبان نسبت به مجموعه‌ای از باورها، ارزش‌ها، اعمال و صفات اعتقادی عبادی و اخلاقی و در راستای تکوین و تعالی هویت دینی و اخلاقی ایشان صورت می‌پذیرد (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی ناظر به کسب شایستگی‌هایی است که متریبان را قادر می‌سازد تا

شهروندانی فعال و آگاه باشند و در فعالیتهای سیاسی و اجتماعی مشارکت کنند. ساحت تربیت زیستی و بدنی بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به حفظ و ارتقای سلامت و رعایت بهداشت جسمی و روانی متریبان در قبال خود و دیگران، تقویت قوای جسمی و روانی، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری، حفاظت از محیط زیست و احترام به طبیعت است (وفایی و همکاران، ۱۳۹۶). ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری، بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به رشد قوه خیال و پرورش عواطف، احساسات و ذوق زیبایی‌شناختی متریبان (توان درک موضوعات و افعال دارای زیبایی مادی یا معنوی توان خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزش‌های هنری) است (شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۰). ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به یکی از ابعاد مهم زندگی آدمی یعنی بُعد اقتصادی و معیشتی انسان‌هاست. این ساحت ناظر به رشد توانایی‌های متریبان در تدبیر امر معاش و تلاش اقتصادی و حرفه‌ای است. ساحت تربیت علمی و فناوری بخشی از جریان تربیت رسمی و عمومی است که ناظر به کسب شایستگی‌ها (صفات و توانمندی‌ها و مهارت‌هایی) است که متریبان را در شناخت، بهره‌گیری و توسعه نتایج تجارب متراکم بشری در عرصه علم و فناوری یاری کند تا براساس آن متریبان قادر شوند، با عنایت به تغییرات و تحولات آینده، نسبت به جهان هستی (نگاه آیه‌ای به هستی) و استفاده و تصرف مسئولانه در طبیعت (نگاه ابزاری)، بینشی ارزش‌مدار کسب کنند (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰).

۲. پیشینه پژوهش

آقا‌حسینی و فخار (۱۴۰۳)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتب فارسی اول ابتدایی براساس ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین»، نشان دادند که از مجموع ۴۶۱ فراوانی، ساحت تربیت سیاسی و اجتماعی با ۱۱۵ واحد و ساحت تربیت اقتصادی و حرفه‌ای با ۵۶ واحد، به ترتیب دارای بیشترین و کمترین فراوانی هستند. ساحت عبادی- اعتقادی ۱۶ درصد، ساحت علمی- فناوری ۱۵ درصد، ساحت زیبایی‌شناختی ۱۳ درصد، ساحت زیستی- بدنی ۱۹ درصد از مولفه‌های به دست آمده را شامل می‌شوند. پاشایی (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی براساس ساحت‌های تربیت سیاسی و اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، نشان داد که در پایه‌های اول و دوم کمتر به تربیت سیاسی و اجتماعی توجه شده، اما در سایر پایه‌ها به میزان قابل ملاحظه‌ای به این ساحت توجه شده است.

راهنمایی و خوش اخلاق (۱۳۹۹)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی از منظر ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، نشان دادند که ارزش‌های

اجتماعی مورد توجه در سند تحول بنیادین با محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی تا حدود زیادی انطباق دارند.

وفایی و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی»، نشان دادند که در کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی ۵۲۸ مرتبه به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش توجه شده است. در پایه‌های سوم، چهارم، پنجم و ششم ۱۳۶، ۸۷، ۱۳۸، ۱۶۷ مرتبه می‌باشد. بُعد علمی بیشترین توجه و بُعد اقتصادی کمترین میزان توجه را به خود اختصاص داده‌اند. یوسف‌زاده و همکاران (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان «بررسی تأکید کتاب فارسی عمومی دوره تربیت معلم بر تربیت هنری از دیدگاه دانشجویان»، نشان دادند که بُعد هنری در کتاب فارسی دوره تربیت معلم از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست.

در دورانی که ضرورت ایجاد تحول بنیادین در آموزش و پرورش کشور در عالی‌ترین سطوح مورد تأکید قرار گرفته است، شاهد تدوین اسناد بسیار مهمی از «سند تحول بنیادین نظام تعلیم و تربیت» و «برنامه درسی ملی» هستیم که هدایت‌گر و زمینه‌ساز تحقق تحول بنیادین در عرصه تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران می‌باشند (رزوی و همکاران، ۱۳۹۶). این اسناد بالادستی نقشه راه و قطب‌نمای حرکت نهادهای فرهنگی و آموزشی کشور محسوب می‌شوند. از طرفی به‌کارگیری علمی و عملی اصول و معیارهای دانش برنامه‌ریزی درسی در طراحی، اجرا و ارزشیابی، باعث تعمیق و توسعه منطقی محتوای مورد نظر می‌شود. در نتیجه امکان تحقق اهداف را افزایش می‌دهد و به هم‌سو شدن محتوا با نیازهای دانش‌آموزان و انتظارات جامعه می‌انجامد.

در این بین، از جمله کتاب‌های درسی دوره ابتدایی که نیازمند توجه بیشتری است، کتب فارسی و نگارش است. چرا که زبان فارسی حافظ وحدت و هویت ملی کشور بوده و موجب رشد فرهنگی و اجتماعی مردم می‌شود. برنامه درسی زبان‌آموزی در دوره ابتدایی از اهمیت فراوان برخوردار است؛ زیرا علاوه بر موارد مذکور، در یادگیری دروس دیگر از قبیل قرآن، ریاضی، هدیه‌های آسمان، علوم و... نیز تأثیر زیادی دارد (همتیان، ۱۳۹۷). از طرفی، نظر به اهمیت زبان فارسی، به عنوان زبان ملی ایرانیان و به عنوان زبان دوم جهان اسلام، که برآمده از فعالیت همه اقوام ایرانی و فارسی زبان در طول تاریخ است (پاشایی، ۱۴۰۱)، به نظر می‌رسد، پژوهشی مستقل که به بررسی و تحلیل ساحت‌های شش‌گانه تربیت در کتاب‌های فارسی بپردازد، انجام نشده و باید بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد. از این رو، پژوهش حاضر می‌تواند در نوع خود پژوهشی جدید محسوب گردد. به‌رحال، زبان و ادبیات فارسی، کلید فهم ذخایر

ارزشمند علمی و ادبی تمدن ایرانی - اسلامی براساس اصل پانزدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران است. بنابراین، تجدیدنظر اصولی در برنامه‌های درسی و بالا بردن کیفیت و کارایی آن‌ها، یکی از ضرورت‌های مسلم نظام آموزشی محسوب می‌شود. لذا با توجه به اهمیت این مقوله و ذکر این نکته که برنامه‌های درسی موجود در مدارس ایران، به‌رغم تغییر و تحولات و کوشش‌هایی که در چند سال اخیر صورت گرفته، باز هم دارای اشکالات و نواقصی هستند، این سوال مطرح است که در کتاب‌های درسی فارسی و نگارش فارسی دوره ابتدایی که به عنوان کتاب درسی دارای کارکردهای متعددی هستند، به چه میزان به ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین توجه شده است؟

۳. روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی از نوع تحلیل محتوا است. تحلیل محتوا روشی پژوهشی برای توصیف عینی، منظم و کمی متغیرها است (کرلینجر، ۱۳۹۲). جامعه پژوهش حاضر شامل ۶ عنوان کتاب درسی آموزش فارسی (از پایه اول تا ششم) و ۶ عنوان کتاب درسی نگارش فارسی (از پایه اول تا ششم) در سال تحصیلی ۱۴۰۳-۱۴۰۲ بوده که در دفتر تألیف و برنامه‌ریزی کتب درسی تدوین شده است. واحد ثبت به بخش معنادار و قابل رمزگذاری محتوا اطلاق می‌شود که در این مطالعه مضمون است. منظور از مضمون، پیام خاصی است که از جانب فرستنده پیام مورد توجه قرار گرفته است. روش شمارش در این مطالعه، فراوانی است. مقوله‌بندی و تعیین شاخص‌ها در این پژوهش با روش جعبه‌ای انجام شده است، یعنی طبقه‌ها (مقوله‌ها) قبل از اجرای پژوهش تعیین شدند و به همین دلیل به آن روش از پیش تعیین شده نیز می‌گویند (نوریان، ۱۳۹۹).

در این پژوهش برای اینکه تحلیل محتوا انجام شود، ابتدا مؤلفه‌های مرتبط با ابعاد شش‌گانه تربیت از سند تحول بنیادین آموزش و پرورش استخراج شد و به دنبال آن محتوا براساس آن چارچوب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. با توجه به حساسیت موضوع و ضرورت‌های روش‌شناختی، تمامی کدگذاری‌ها و محاسبات با تکیه و تلاش بر کاهش حجم خطا و با لحاظ اعتبار و روایی پژوهش صورت پذیرفت. در ابتدا با مطالعه دقیق سند و با کمک دو متخصص، ابعاد تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مشخص و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت درج شده در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش استخراج شده‌اند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها در دو مرحله تدوین شد؛ مرحله اول: تعیین مؤلفه‌های مفهومی ساحت‌های شش‌گانه تربیت و مرحله دوم: تدوین فهرست سیاهه بررسی محتوا بود که در ادامه توضیحات مربوط به تعیین مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت و تدوین سیاهه واریسی محتوا آمده است.

۱-۳. تعیین مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت

در این مرحله یعنی تعیین مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت در کتب فارسی و نگارش، روش کار به این صورت بود که ابتدا با توجه به سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (ساحت‌های شش‌گانه تربیت) و با توجه به اهداف پژوهش ابعاد استخراج شدند و به دنبال آن براساس ابعاد تعیین شده، مؤلفه‌های مرتبط با هر یکی از ابعاد نیز تعیین شدند. به منظور آگاهی از روایی چارچوب مفهومی ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت، چارچوب تدوین شده در اختیار صاحب‌نظران آشنا به سند تحول بنیادین تربیت قرار گرفت و از آنها خواسته شد که چارچوب فوق را با توجه به انطباق هر ساحت با مؤلفه‌های آن مورد بررسی قرار دهند. صاحب‌نظران پس از مطالعه چارچوب مفهومی دیدگاه‌های خود را پیرامون مؤلفه‌های هرکدام از ابعاد ارائه کردند. سپس براساس نظرات دریافتی از صاحب‌نظران، اصلاحات پیشنهادی انجام و چارچوب اصلاحی مجدداً در اختیار صاحب‌نظران قرار گرفت. صاحب‌نظران چارچوب نهایی و همین‌طور انطباق ابعاد با مؤلفه‌ها را مورد تأیید قرار دادند (ادیب‌منش و همکاران، ۱۳۹۷).

۲-۳. تدوین سیاهه واریسی محتوا

براساس چارچوب مفهومی تدوین شده، سیاهه واریسی محتوا تدوین گردید. بدین معنی که جدولی تنظیم شد که در ستون اول ساحت‌های شش‌گانه تربیت، در ستون دوم به تفکیک در ردیف‌های جداگانه تک‌تک مؤلفه‌های هر بُعد، و در ستون سوم مصادیق مؤلفه‌ها و در ستون آخر حضور یا عدم حضور آن در کتاب‌های درسی فارسی و نگارش قرار داده شد. جهت تأمین پایایی^۱ این ابزار، از روش اسکات استفاده شده است. بدین صورت که سیاهه واریسی محتوا در اختیار هفت نفر از صاحب‌نظران مذکور قرار گرفت و ضریب توافق آنها براساس این فرمول محاسبه شد.

$$C. R = \frac{\text{مقوله‌های مورد توافق}}{\text{مقوله‌های کل}} \times 100$$

$$C. R = \frac{47+45+46+44+45+45+44}{7 \times 47} \times 100 = 94/6$$

براساس فرمول اسکات، ضریب توافق بین صاحب‌نظران پیرامون فرمول تحلیل محتوا ۹۴/۶ می‌باشد که ضریب توافق بالا و قابل ملاحظه‌ای است.

۳-۳. روش تحلیل

پس از تدوین سیاهه‌واریسی محتوا و محاسبه روایی و پایایی آن تحلیل محتوا آغاز شد. بدین معنی که

کتاب‌های فارسی و نگارش دوره ابتدایی (بخش محتوا، تصاویر و فعالیت‌ها) تک‌تک با استفاده از سیاهه واریسی محتوا مورد واریسی قرار گرفت و موارد همسو ثبت شد. سپس فراوانی هر مؤلفه شمارش شده و دقیقاً تعیین شد که در کتب فارسی و نگارش در ۶ پایه تحصیلی به چه میزانی به این موضوع توجه شده است. داده‌ها با استفاده از شاخص‌های توصیفی در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون مورد بررسی قرار گرفتند. بدین معنی که داده‌های پژوهش در فرایند تحلیلی آنتروپی شانون (به‌نحیج جدول فراوانی، محاسبه بار اطلاعاتی مقوله‌ها و به‌دست آوردن ضریب اهمیت آنها) تجزیه، تحلیل و توصیف شدند که در ادامه به توضیح مراحل سه‌گانه آن پرداخته شده است. **مرحله اول:** ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی باید به‌نحیج شونند که برای این کار از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i=1,2,3,\dots,m; j=1,2,\dots,n)$$

هنجارج شده ماتریس فراوانی = P
فراوانی مقوله = F
شماره پاسخگو = i
تعداد پاسخگو = m
شماره مقوله = j

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله محاسبه و در ستون‌های مربوطه قرار داده شد و برای این منظور از رابطه زیر استفاده شد.

$$E_{j=K} = -\sum_{i=1}^m [P_{ij} \ln P_{ij}] \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad k = \frac{1}{L_{nm}}$$

شماره پاسخگو = i
شماره مقوله = j
تعداد پاسخگو = m
هنجارج شده ماتریس = P
Ln = لگاریتم نپری
J = (1, 2, ..., n)

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی مقوله‌ها ($i=1,2,\dots,n$) ضریب اهمیت هر یک از مقوله‌ها محاسبه شد و هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد، از درجه (W_j) بیشتری برخوردار است که برای محاسبه ضریب اهمیت از رابطه زیر استفاده شده است:

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

شماره مقوله = j
تعداد مقوله‌ها = n
بار اطلاعاتی هر مقوله = E_j
درجه اهمیت = W_j

لازم به ذکر است در محاسبه E_j مقادیر P_{ij} که برابر صفر باشد، به دلیل بروز خطا و جواب بی‌نهایت در محاسبات ریاضی با عدد بسیار کوچک ۰/۰۰۰۰۱ جایگزین شده است. اما z شاخصی است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام با توجه به شکل پاسخگوها مشخص می‌کند؛ از طرفی با توجه به بردار w، مقوله‌های حاصل از پیام نیز رتبه‌بندی شده است (آذر، ۱۳۸۰).

۴. یافته‌ها

در این پژوهش به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی و نگارش فارسی دوره ابتدایی براساس

ساحت‌های شش‌گانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش پرداخته شده و یافته‌های حاصل در جدول (۱) آمده است.

جدول ۱- میزان توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی

کتاب‌ها	اعتقادی، اخلاقی، عبادی		سیاسی و اجتماعی		زیستی و بدنی		زیبایی‌شناختی و هنری		اقتصادی و حرفه‌ای		علمی و فناوری		کل
	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
فارسی اول	۳۰	۳/۵۰	۲۰	۲/۳۵	۴۰	۴/۲۵	۱۸	۲/۱۰	۹	۱/۶۰	۱۴	۱/۶۰	۱۵/۴۰
فارسی دوم	۳۰	۳/۵۰	۱۰	۱/۱۵	۳۵	۴/۲۰	۸	۰/۹۴	۱۰	۱/۱۵	۸	۰/۹۴	۱۱/۸۵
فارسی سوم	۳۲	۳/۷۰	۱۵	۱/۵۷	۴۵	۵/۲۰	۱۷	۲/۰۵	۱۰	۱/۷۵	۲۰	۲/۳۰	۱۶/۳۵
فارسی چهارم	۵۲	۶/۱۰	۳۲	۳/۷۰	۳۰	۳/۵۰	۱۸	۲/۱۰	۱۳	۱/۵۰	۱۸	۲/۱۰	۱۹/۱۵
فارسی پنجم	۴۵	۵/۲۵	۳۰	۳/۵۰	۳۷	۴/۲۰	۱۹	۲/۲۰	۱۲	۱/۴۰	۲۱	۲/۴۵	۱۹/۴۰
فارسی ششم	۴۸	۵/۶۰	۳۰	۳/۵۰	۳۶	۴/۱۰	۱۷	۲	۱۰	۱/۱۵	۱۹	۲/۲۰	۱۸/۷۰
کل	فراوانی	۲۳۷	۱۳۷	۱۸۳	۹۷	۶۴	۱۰۰	۸۵۸	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰
	درصد	۲۹/۱۸	۱۶/۵۰	۲۲/۳۵	۱۲/۴۰	۸/۵۰	۱۱/۰۷	۱۰۰	۱۰۰	۱۱/۰۷	۱۱/۰۷	۱۱/۰۷	۱۰۰

براساس نتایج جدول (۱)، از بین کتاب‌های درسی فارسی ۶ پایه، بیشترین توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب فارسی سال پنجم با ۱۹/۴۰ درصد و کمترین توجه در کتاب فارسی سال دوم با ۱۱/۸۵ درصد می‌باشد. این نتایج همچنین نشان می‌دهد که میزان یکسانی در پرداختن به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در بین پایه‌ها دیده نمی‌شود. همچنین در کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی بیشترین توجه به بعد اعتقادی و عبادی با ۲۹/۱۸ درصد و کمترین توجه به بعد اقتصادی و حرفه‌ای با ۸/۵۰ درصد است. این نتایج همچنین نشان می‌دهد، درصد توجه به ابعاد مختلف ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی فارسی دوره ابتدایی از توزیع یکسانی برخوردار نمی‌باشند. بُعد زیستی و بدنی ۲۲/۳۵ درصد؛ بُعد علمی و فناوری ۱۱/۰۷ درصد؛ بعد اعتقادی، اخلاقی، عبادی ۲۹/۱۸ درصد؛ بعد اقتصادی و حرفه‌ای ۸/۵۰ درصد؛ بُعد سیاسی و اجتماعی ۱۶/۵۰ درصد، و بُعد زیبایی‌شناختی و هنری ۱۲/۴۰ درصد، میزان توجه را به خود اختصاص داده‌اند که نشان می‌دهد میزان یکسانی در پرداختن به ابعاد مختلف ساحت‌های تربیتی در کتاب درسی فارسی دیده نمی‌شود. جهت پی‌بردن به بار اطلاعاتی داده‌ها، بهنجار کردن آن‌ها انجام شده که داده‌های حاصل در جدول (۲) گزارش شده است.

جدول ۲- داده‌های بهنجار شده میزان توجه به مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی

ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش						کتاب‌ها
اعتقادی، اخلاقی، عبادی	سیاسی و اجتماعی	زیستی و بدنی	زیبایی‌شناختی و هنری	اقتصادی و حرفه‌ای	علمی و فناوری	
/289	/145	/298	/175	/168	/186	فارسی اول
/289	/123	/265	/145	/123	/162	فارسی دوم
/219	/189	/312	/156	/112	/148	فارسی سوم
/322	/318	/136	/159	/125	/178	فارسی چهارم
/345	/289	/189	/136	/162	/148	فارسی پنجم
/312	/322	/152	/128	/185	/178	فارسی ششم

داده‌های مندرج در جدول (۲) نمرات بهنجار شده محتوای کتاب‌های فارسی را در ابعاد شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون، مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) هریک از مؤلفه‌ها به دست آمد که داده‌های حاصل در جدول (۳) گزارش شده است.

جدول ۳- مقدار بار اطلاعاتی توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی

ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش						ابعاد
اعتقادی، اخلاقی، عبادی	سیاسی و اجتماعی	زیستی و بدنی	زیبایی‌شناختی و هنری	اقتصادی و حرفه‌ای	علمی و فناوری	
/930	/950	/960	/920	/730	/910	بار اطلاعاتی

داده‌های مندرج در جدول (۳) حاکی از آن است که بعد علمی و فناوری، بعد اعتقادی، اخلاقی و عبادی، بیشترین، و بعد اقتصادی و حرفه‌ای کمترین بار اطلاعاتی را دارند. جهت آگاهی از ضریب اهمیت ساحت‌ها، پردازش در سطح بالاتری انجام شد که داده‌های آن در جدول (۴) آمده است.

جدول ۴- ضریب اهمیت توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی

ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش						ابعاد
اعتقادی، اخلاقی، عبادی	سیاسی و اجتماعی	زیستی و بدنی	زیبایی‌شناختی و هنری	اقتصادی و حرفه‌ای	علمی و فناوری	
/185	/175	/180	/173	/125	/162	ضریب اهمیت

داده‌های مندرج در جدول (۴) نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت مربوط به بعد علمی و فناوری (۰/۱۸۰) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به بعد اقتصادی و حرفه‌ای (۰/۱۲۳) است. سه بعد سیاسی و اجتماعی، علمی و فناوری، زیبایی‌شناختی و هنری اهمیت تقریباً یکسانی دارند. براساس روش شانون، هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد، از درجه اهمیت (Wj) بیشتری برخوردار است. از این‌رو اهداف مربوط به ساحت علم و فناوری در میان ساحت‌های شش‌گانه تربیت از درجه اهمیت بیشتری برخوردار است. در ادامه به تحلیل محتوای کتاب‌های درسی نگارش دوره ابتدایی براساس ساحت‌های شش‌گانه تربیتی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، پرداخته شده و یافته‌های حاصل در جدول (۵) آمده است.

جدول ۵- میزان توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های نگارش دوره ابتدایی

کتاب‌ها	اعتقادی، اخلاقی، عبادی		سیاسی و اجتماعی		زیستی و بدنی		زیبایی‌شناختی و هنری		اقتصادی و حرفه‌ای		علمی و فناوری		کل	
	درصد	فرآوانی	درصد	فرآوانی	درصد	فرآوانی	درصد	فرآوانی	درصد	فرآوانی	درصد	فرآوانی		
نگارش اول	34	3/75	19	2/38	18	2/25	19	2/37	20	2/50	24	3	133	17/40
نگارش دوم	48	6	14	1/75	15	1/88	14	1/75	17	2/12	18	2/25	124	15/50
نگارش سوم	49	6/12	19	2/38	16	2	14	1/57	19	2/37	20	2/50	137	17/12
نگارش چهارم	30	3/50	15	1/88	26	3/05	19	2/38	15	1/85	25	2/95	133	16/63
نگارش پنجم	52	6/50	19	2/38	14	1/75	17	1/75	14	2/12	19	2/38	135	16/88
نگارش ششم	48	6	21	2/62	17	2/12	15	1/87	10	1/25	25	3/08	126	18/80
فرآوانی	227	107	106	98	95	121	799	100						
کل	28/80	14/30	14/60	12/80	11/30	17/20	100							

براساس نتایج مندرج در جدول (۵)، از بین کتاب‌های درسی نگارش ۶ پایه، بیشترین توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب نگارش سال ششم با ۱۸/۸۰ درصد و کمترین توجه در کتاب نگارش سال دوم با ۱۵/۵۰ درصد می‌باشد. این نتایج همچنین نشان می‌دهد که میزان یکسانی در پرداختن به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در بین پایه‌ها دیده نمی‌شود. همچنین در کتاب‌های درسی نگارش دوره ابتدایی، بیشترین توجه به بعد اعتقادی و عبادی با ۲۸/۸۰ درصد و کمترین توجه به بعد اقتصادی و حرفه‌ای ۱۱/۳۰ درصد. این نتایج همچنین نشان می‌دهد، درصد توجه به ابعاد مختلف ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی نگارش دوره ابتدایی از توزیع یکسانی برخوردار نمی‌باشند. بعد

اعتقادی، اخلاقی، عبادی ۲۸/۸۰ درصد، بعد سیاسی و اجتماعی ۱۴/۳۰ درصد، بعد علمی و فناوری ۱۷/۲۰ درصد؛ بعد زیستی و بدنی ۱۴/۳۰ درصد و بعد زیبایی‌شناختی و هنری ۱۲/۸۰ درصد، بعد اقتصادی و حرفه‌ای ۱۱/۳۰ درصد میزان توجه را به خود اختصاص داده‌اند، که نشان می‌دهد میزان یکسانی در پرداختن به ابعاد مختلف ساحت‌های تربیت در کتاب درسی نگارش در دوره ابتدایی در شش پایه تحصیلی دیده نمی‌شود. جهت پی‌بردن به بار اطلاعاتی داده‌ها، بهنجار کردن آن‌ها انجام شد که داده‌های حاصل از آن در جدول (۶) گزارش شده است.

جدول ۶- داده‌های بهنجار شده میزان توجه به مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های نگارش دوره ابتدایی

کتاب‌ها	ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش					
	اعتقادی، اخلاقی، عبادی	سیاسی و اجتماعی	زیستی و بدنی	زیبایی‌شناختی و هنری	اقتصادی و حرفه‌ای	علمی و فناوری
نگارش اول	.335	.278	.269	.278	.283	.288
نگارش دوم	.355	.270	.249	.249	.235	.188
نگارش سوم	.359	.274	.252	.235	.212	.268
نگارش چهارم	.372	.240	.239	.222	.216	.264
نگارش پنجم	.375	.244	.226	.244	.220	.268
نگارش ششم	.369	.236	.235	.196	.228	.29

داده‌های مندرج در جدول (۶) نمرات بهنجار شده محتوای کتاب‌های نگارش را در ابعاد شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین نشان می‌دهد. لازم به ذکر است که پس از نرمال‌سازی داده‌ها با استفاده از فرمول مرحله دوم روش شانون، مقدار بار اطلاعاتی (عدم اطمینان) هریک از مؤلفه‌ها به دست آمد که داده‌های حاصل در جدول (۷) گزارش شده است.

جدول ۷- مقدار بار اطلاعاتی توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های نگارش دوره ابتدایی

ابعاد	ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش					
	اعتقادی، اخلاقی، عبادی	سیاسی و اجتماعی	زیستی و بدنی	زیبایی‌شناختی و هنری	اقتصادی و حرفه‌ای	علمی و فناوری
بار اطلاعاتی	.980	.926	.936	.860	.845	.919

داده‌های مندرج در جدول (۷) حاکی از آن است که بعد علمی و فناوری، بعد اعتقادی، اخلاقی و عبادی، بیشترین، و بعد اقتصادی و حرفه‌ای از کمترین بار اطلاعاتی برخوردار هستند. جهت آگاهی از

ضریب اهمیت ساحت‌ها، پردازش در سطح بالاتری انجام شد که داده‌های آن در جدول (۸) آمده است.

جدول ۸- ضریب اهمیت توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های نگارش دوره ابتدایی

ابعاد	ساحت‌های شش‌گانه تربیت در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش					
	اعتقادی، اخلاقی، عبادی	سیاسی و اجتماعی	زیستی و بدنی	زیبایی‌شناختی و هنری	اقتصادی و حرفه‌ای	علمی و فناوری
ضریب اهمیت	190/	180/	150/	170/	145/	165/

داده‌های مندرج در جدول (۸) نشان می‌دهد که بیشترین ضریب اهمیت مربوط به بعد علمی و فناوری (۰/۱۸۷) و کمترین ضریب اهمیت مربوط به بعد زیبایی‌شناسی (۰/۱۳۵) است. سه بعد سیاسی و اجتماعی، زیستی و بدنی، اقتصادی و حرفه‌ای اهمیت تقریباً یکسانی دارند. براساس روش شانون، هر مقوله‌ای که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد، از درجه اهمیت (Wj) بیشتری برخوردار است. از این رو اهداف مربوط به ساحت علم و فناوری در میان ساحت‌های شش‌گانه تربیت، درجه اهمیت بیشتری دارد.

۵. نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های درسی فارسی و نگارش فارسی دوره ابتدایی از منظر توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش انجام شده است. نتایج حاکی از آن است از بین کتاب‌های درسی فارسی ۶ پایه، بیشترین توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب فارسی سال پنجم با ۱۹/۴۰ درصد، و کمترین توجه در کتاب فارسی سال دوم با ۱۱/۸۵ درصد است. این نتایج همچنین نشان می‌دهد که میزان یکسانی در پرداختن به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در بین پایه‌ها دیده نمی‌شود. همچنین در کتاب فارسی ۶ شش‌پایه بیشترین توجه به بعد اعتقادی-عبادی با ۲۹/۱۸ درصد و زیستی-بدنی ۲۲/۳۵ و کمترین توجه به بعد اقتصادی-حرفه‌ای با ۸/۵۰ درصد است. از بین کتاب‌های درسی نگارش ۶ پایه، بیشترین توجه به ابعاد و مؤلفه‌های ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب نگارش سال ششم با ۱۸/۸۰ درصد و کمترین توجه در کتاب نگارش فارسی سال دوم با ۱۵/۵۰ درصد است. همچنین در کتاب‌های درسی نگارش دوره ابتدایی، بیشترین توجه به بعد اعتقادی-عبادی با ۲۸/۸۰ درصد و کمترین توجه به بعد اقتصادی-حرفه‌ای با ۱۱/۳۰ درصد است. این میزان توجه به ساحت تربیت زیستی و بدنی در کتب درسی فارسی دوره ابتدایی نسبتاً خوب است. این بخش از یافته‌ها با نتایج پژوهش آقاحسینی و فخار (۱۴۰۳) همسو است. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد که

ساحت عبادی- اعتقادی ۱۶ درصد، ساحت علمی- فناوری ۱۵ درصد، ساحت زیبایی‌شناختی ۱۳ درصد، ساحت زیستی- بدنی ۱۹ درصد از مولفه‌های به دست آمده را شامل می‌شود و میزان توجه به ساحت زیستی و بدنی نسبتاً خوب است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که در مجموع، اطلاعات به دست آمده با آنچه که در ذهن است، فاصله دارد. چرا که سلامت جسمانی به سلامت روحی و روانی و در نتیجه سلامت اخلاقی منجر خواهد شد و جامعه را از بدی‌ها تقریباً مصون نگه می‌دارد؛ بنابراین، توجه جدی به این مبحث مهم و بارز باید در دستور کار قرار گیرد. ضمن اینکه در مدرسه‌ها زنگ‌های ورزش که بسیار مهم هستند، گاه با برنامه‌ریزی نادرست مسئولان مدارس به سایر درس‌ها به منظور جبران و کلاس‌های فوق برنامه اختصاص می‌یابد. این آفت بزرگی در نظام تعلیم و تربیت به‌شمار می‌آید.

براساس نتایج به دست آمده، کم‌توجهی به مقوله مهم و با ارزش تربیت هنری و زیبایی‌شناختی در برنامه درسی کتب نگارش و فارسی، چالش دیگر پیش روی نظام تعلیم و تربیت به‌شمار می‌آید. این بخش با پژوهش یوسف‌زاده و همکاران (۱۳۹۲) همخوان است. نتایج پژوهش آنان نشان داد، بعد هنری در کتاب‌های فارسی از وضعیت مطلوبی برخوردار نیست. در تبیین این یافته می‌توان گفت که رویکرد برنامه درسی در دوره ابتدایی باید رویکرد تربیت هنری و زیبایی‌شناختی باشد؛ چراکه انجام فعالیت هنری به رشد و تقویت قوه تخیل کودکان بسیار کمک خواهد کرد؛ حواسشان تقویت می‌شود؛ ظرفیت‌های نهفته هوش و تفکرشان پرورش می‌یابد؛ عواطف و احساساتشان توسعه و رشد می‌یابد و استعداد و خلاقیت آن‌ها شکوفا می‌شود. به جرأت می‌توان گفت که همه کودکان فعالیت‌های هنری را دوست دارند. آن‌ها در اینگونه فعالیت‌ها و هنگام انجام دادن کارهای عملی، طراحی و ساختن، شکست و پیروزی را تجربه می‌کنند. به این ترتیب، زمینه‌ای برای بروز خلاقیت و احساسات آنها فراهم می‌شود.

از دیگر نتایج پژوهش که می‌توان آن را به صورت جدی دنبال کرد، کم‌توجهی به تربیت اقتصادی و حرفه‌ای، و علمی و فناوری در متون درسی کتب فارسی و نگارش بوده است. نتیجه این بخش از پژوهش حاضر با یافته وفایی و همکاران (۱۳۹۶) همسو است. نتایج پژوهش آن‌ها نشان داد، در محتوای کتب درسی دوره ابتدایی به تربیت اقتصادی و حرفه‌ای توجه شایسته‌ای نشده است. در تبیین این یافته می‌توان گفت، یکی از هدف‌های اصلی نظام تعلیم و تربیت کشورهای صنعتی، توجه به مبحث اقتصاد و کارآفرینی و علم و فناوری است؛ چرا که موتور محرکه اقتصاد کشورها آموزش و پرورش است. در سند تحول بنیادین هم به حق به این موضوع توجه شایانی شده و می‌طلبد که این مقوله در دوره ابتدایی فرهنگ‌سازی و در دوره‌های بالاتر به صورت جدی دنبال شود. میزان توجه به ساحت تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی در متون درسی کتب فارسی و نگارش دوره ابتدایی در حد خوب بوده است. نتیجه این بخش از پژوهش، با

نتایج پژوهش راهنمایی و خوش اخلاق (۱۳۹۹) هم‌سوء و هم‌جهت است. در تبیین این یافته می‌توان اظهار داشت که این ابعاد بایستی هرچه بیشتر و بهتر و با مضامین ملموس‌تر، برجسته‌تر شوند. چراکه هدف غایی تعلیم و تربیت آدمی چیزی نیست جز تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی که همانا رسیدن به حیات طیبه است. در بیان اهمیت مسائل اخلاقی همین بس که از ارکان اساسی سعادت در زندگی مادی و معنوی بشر، فضیلت‌های اخلاقی و خلیقات حمیده است که در سایه آن روابط اجتماعی تحکیم یافته، تعاملات مهرآمیز بسط و گسترش می‌یابند و روح شور و نشاط در کالبد زندگی فردی و اجتماعی دمیده می‌شود.

توجه به ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی در متون درسی کتب مورد مطالعه، در حد متوسط ارزیابی شد. نتایج این بخش با پژوهش پاشایی (۱۴۰۱) همسو بود. ایشان در پژوهشی نشان داد که در کتاب‌های پایه اول و دوم کمتر، اما در سایر پایه‌ها در حد متوسط به ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی توجه شده است. در تبیین این یافته می‌توان بیان داشت از آنجایی که تربیت اجتماعی و سیاسی یکی از ساحت‌های مهم در فرایند تربیت‌پذیری فراگیران است، نظام‌های سیاسی از طریق آن می‌توانند ارزش‌های خاص خود را در افراد نهادینه کنند. با ظهور دوره رنسانس، در مفهوم تربیت سیاسی تغییراتی به وقوع پیوست که باعث جدایی سیاست از اخلاق‌مداری به سمت و سوی قدرت‌طلبی شد. این قدرت پایه و اساس تربیت سیاسی را در غرب شکل داد. اما در دیدگاه اسلام ناب، سیاست جدا از دین و تربیت الهی نیست؛ بنابراین، تربیت سیاسی همان توحیدمحوری، فطرت‌محوری، تزکیه‌محوری و اخلاق‌مداری است و با آزادی، استقلال و عدالت‌محوری رابطه تنگاتنگ و ناگسستگی دارد. لازم است مسئولان، دست‌اندرکاران و برنامه‌ریزان تعلیم و تربیت توجه جدی به این مؤلفه مهم و تأثیرگذار داشته باشند و در برنامه‌های درسی مدرسه‌ها، با پراهمیت دانستن آن در جهت کم و کیف آن بکوشند. در کتب فارسی و نگارش با توجه به رویکرد کلی که بر مهارت‌های شفاهی زبان تکیه دارد، ممکن است قرار گرفتن آن در کنار تمرین‌های کتبی، آن‌ها را تحت الشعاع قرار دهد و همین امر سبب غفلت از توجه به تربیت تمام‌ساحتی گردد. در تبیین این بخش از یافته‌ها می‌توان بیان داشت که اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش به عنوان یکی از گسترده‌ترین متون اثرگذار و جهت‌دهنده در آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران با توجه به مخاطبان فراوان و مستعدی که دارند و با توجه به رسالت‌های آموزشی و پرورشی خود (ترسیم نقاط راهبردی، روشن نمودن افق‌های آتی، شکل‌دهی ایده‌آل‌ها و ترسیم انسان مورد انتظار)، باید توجه به شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان را جزء اصلی‌ترین و محوری‌ترین رسالت‌های خود قرار دهند. این ضرورت که برخاسته از نقش معلمان در تعلیم و تربیت است، زمانی احساس می‌شود که یکی از وظایف اصلی این اسناد سیاستگذاری جهت

پرورش معلمانی باشد که همواره در راستای احیای فطرت الهی دانش‌آموزان کوشا هستند (دیبایی فر و همکاران، ۱۳۹۵).

در اسناد بالادستی به‌طورجدی به این مهم اشاره شده است که تا سال ۱۴۰۴ کشور ایران باید از لحاظ اقتصادی، علمی و فناوری رتبه اول منطقه را به خود اختصاص دهد. این مهم امکان‌پذیر نبوده و نیست، مگر اینکه ما نظام تعلیم و تربیتی داشته باشیم که همه این مؤلفه‌ها در آن دیده شده باشند. متون درسی می‌توانند و باید در این زمینه کمک‌کننده باشد. اما همان‌گونه که گفته شد، این میزان توجه در کتب فارسی و نگارش فارسی، در برخی از ساحت‌ها، قابل دفاع نیست و چاره‌اندیشی در این حوزه مسئولیت دست‌اندرکاران نظام تعلیم و تربیت را سنگین می‌کند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که در پایه‌های تحصیلی مختلف، میزان توجه به تک‌تک ابعاد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتب فارسی و نگارش ناهماهنگ بوده و در پرداختن به این ابعاد، درصدهای همسان مشاهده نمی‌شود. با توجه به شرایط آموزش و پرورش در عصر جدید و لزوم همخوانی بیشتر کتاب‌های درسی با رویکردها و ساحت‌های سند تحول بنیادین، به برنامه‌ریزان درسی پیشنهاد می‌شود که برخی از اصول، مفاهیم، موضوع‌های اساسی را به تدریج در طول برنامه درسی عرضه کنند. بدون آنکه تمامی زمینه مورد یادگیری به طور کامل و منظم تکرار شود. در این شیوه با تعیین توالی تجربیات یادگیری، دانش‌آموزان با جنبه‌های معین موضوعات آشنا می‌شوند و موقعیت برای برخورد دوباره آنها در شکل پیچیده‌تر در سال‌های متوالی فراهم می‌شود (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۸).

این شیوه برای این به وجود آمد که مطالعات دانش‌آموزان را عمیق‌تر می‌کند. نتایج پژوهش حاضر می‌تواند زمینه‌ای را جهت بازاندیشی و بازنگری کتاب‌های درسی «فارسی» و «نگارش» دوره ابتدایی ایران فراهم آورد. بدین صورت که سیاست‌گذاران آموزشی به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی به‌صورت توأمان توجه ویژه‌تری داشته باشند، تا تربیت تمام‌ساحتی که مدنظر سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش است، محقق گردد. همچنین با توجه به نتایج پژوهش پیشنهاد می‌گردد کمیته‌های علمی و تخصصی با هدف بازاندیشی، بازآفرینی، بازنگری و تألیف بهتر کتاب‌های درسی حوزه زبان و ادبیات فارسی تشکیل شود.

— منابع —

- آذر، عادل (۱۳۸۰). بسط و توسعه روش آنتروپی شانون برای پردازش داده‌ها در تحلیل محتوا. *علوم انسانی*، ۳(۶)، ص ۲۵-۴۱.
- آذری، حجت (۱۳۹۵). *بررسی مسئله ساحت‌های شش‌گانه تربیتی و پژوهش‌های مرتبط با آن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه روانشناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد رودهن.
- آقاحسینی، تقی؛ فخار، فریناز (۱۴۰۳). *تحلیل محتوای کتب فارسی اول ابتدایی براساس ساحت‌های شش‌گانه سند تحول بنیادین*. در: تهران: نخستین همایش ملی آموزش.
- ادیب‌منش، مرزبان؛ لیاقتدار، محمدجواد؛ نصر، احمدرضا (۱۳۹۷). تبیین ابعاد و مؤلفه‌های برنامه درسی معنوی براساس منابع و متون مرتبط با آن. *تربیت اسلامی*، ۱۳(۲۷)، ص ۸۴-۶۱. <https://doi.org/10.30471/edu.2018.1464>
- پاشایی، محمدرضا (۱۴۰۱). *تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی براساس ساحت‌های تربیت سیاسی و اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، ۲۲(۸)، ص ۲۲۹-۲۰۵.
- دیبایی‌فر، صابر؛ عباسی، عفت؛ فتحی و اجارگاه، کورش؛ صفایی موحد، سعید (۱۳۹۵). تبیین مؤلفه‌های شایستگی حرفه‌ای معلمان و تحلیل جایگاه آن در اسناد بالادستی آموزش و پرورش ایران. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ۱۳(۲)، ص ۱۰۹-۱۲۴.
- رامشت، محمدرضا؛ میرزامحمدی، محمدحسن (۱۴۰۱). *بررسی تطبیقی فلسفه تعلیم و تربیت رسمی ایران با کشورهای آمریکا، فرانسه و ترکیه*. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ۱۹(۳۶)، ص ۱۵-۱.
- راهنمایی، احمد؛ خوش اخلاق، ابوالفضل (۱۳۹۹). *تحلیل محتوای کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی از منظر ارزش‌های اجتماعی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. *معرفت*، ۲۹(۷)، ص ۸۵-۷۵.
- ریزی، جمال؛ امام‌جمعه، سید محمدرضا؛ احمدی، غلامعلی؛ صالح صادق‌پور، بهرام (۱۳۹۶). *شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های معلم اثربخش دوره ابتدایی ایران: پژوهش ترکیبی*. *پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، ۱۴(۱)، ص ۲۹-۱۵.
- سبحانی‌نژاد، مهدی؛ جعفری‌هرندی، رضا؛ نجفی، حسن (۱۳۹۴). *تحلیل محتوای کتاب‌های دین و زندگی دوره متوسطه از لحاظ میزان توجه به مباحث سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات*. *اندیشه‌های نوین تربیتی*، ۱۱(۴۱)، ص ۷۹-۱۰۱.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. شورای عالی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۹۰.
- فتحی و اجارگاه، کوروش (۱۳۸۸). *اصول و مفاهیم برنامه درسی*. تهران: انتشارات بال.
- کرلینجر، فرد. آن (۱۳۹۲). *مبانی پژوهش در علوم رفتاری*. ترجمه حسن پاشا شریفی و جعفر نجفی‌زند. انتشارات: آوای نور.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۹). *برنامه درسی: نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم‌اندازها*. تهران: انتشارات سمت.
- نوریان، محمد (۱۳۹۹). *راهنمای عملی تحلیل محتوای کتب و کیفی کتاب‌های درسی دوره ابتدایی*. تهران: انتشارات شورا.
- همتیان، زهرا (۱۳۹۷). *آموزش زبان فارسی؛ چالش‌ها و راهکارها*. تهران: انتشارات جالیز.
- وفایی، رضا؛ قمشی، سیف‌الله؛ طالع‌فرد، احمد (۱۳۹۶). *بررسی میزان توجه به ساحت‌های شش‌گانه تربیت سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی*. *مسائل کاربردی تربیت اسلامی*، ۲(۳)، ص ۱۵۴-۱۳۱.

یوسف‌زاده، محمدرضا؛ سلحشوری، احمد؛ میرزایی رافع، مه‌ری (۱۳۹۲). مقدار تاکید کتاب فارسی عمومی دوره تربیت معلم بر تربیت هنری از دیدگاه دانشجویان مرکز تربیت معلم استان همدان. *رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، ۴(۱۴)، ص ۱۶۹-۱۸۴.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی